

نقش و جایگاه فناوری اطلاعات در توسعه حقوق شهروندی و عدالت اجتماعی

مجری طرح: محمدرضا فروزنده دوست

کارفرما: سازمان فناوری اطلاعات ایران

مشاور طرح: شرکت پرورش داده‌ها

تاریخ انتشار: شهریور ۱۳۹۲

سرشناسه	حکیم جوادی، علی، ۱۳۳۹ -
عنوان و نام پدیدآور	نقش و جایگاه فناوری اطلاعات در توسعه حقوق شهروندی و عدالت اجتماعی / گردآوری و تدوین علی حکیم جوادی، مازیار مباشری، سیدرحمت‌اله طباطبائی؛ ویرایشگر ریحانه شهامتی.
مشخصات نشر	تهران: نوآوران سینا، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری	۱۳۸ص: مصور (بخشی رنگی)، جدول (بخشی رنگی)، نمودار (بخشی رنگی).
شابک	978-600-6699-35-6
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
موضوع	حقوق مدنی -- ایران
موضوع	عدالت اجتماعی -- ایران
موضوع	تکنولوژی اطلاعات
شناسه افزوده	مباشری، مازیار، ۱۳۵۶ -
شناسه افزوده	طباطبائی، سیدرحمت‌اله، ۱۳۴۶ -
شناسه افزوده	شهامتی، ریحانه، ۱۳۵۹ -، ویراستار
رده بندی کنگره	۱۳۹۲/۵۷۱/ج۷
رده بندی دیویی	۳۲۳
شماره کتابشناسی ملی	۳۲۲۴۲۱۳

نقش و جایگاه فناوری اطلاعات در توسعه حقوق شهروندی و عدالت اجتماعی

گروه برنامه‌ریزی و تألیف: علی حکیم جوادی، سید رحمت‌اله طباطبائی، مازیار مباشری،

ریحانه شهامتی

چاپ اول: مرداد ۱۳۹۲

تیراژ: ۵۰ نسخه

چاپ: جوان

ناشر: نوآوران سینا

آدرس: تهران - میدان انقلاب - خیابان نصرت - پلاک ۱۴۰

مجری: شرکت پیشگامان محتوا گستر

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۶۹۹-۳۵-۶

آدرس: تهران - چهار راه پارکوی - روبروی هتل استقلال - نیش اردیبهشت و زهره - ساختمان گروه تعاونی پیشگامان

وب سایت: www.pmgostar.com

تلفن و نمابر دبیرخانه: ۰۲۱-۸۸۴۹۸۴۱۲

وب سایت مرکز فاوا: <http://itc.ir/fava>

پست الکترونیکی: fava@itc.ir

وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات

سازمان فناوری اطلاعات ایران

کارگروه تخصصی مدیریت فاوا

دبیرخانه کمیسیون تخصصی کارگروه مدیریت فاوا

فهرست

۹	پیشگفتار
۱۱	۱- مقدمه
۱۵	۲- مفهوم عدالت اجتماعی در جوامع صنعتی
۱۶	۱-۲- تعریف عدالت اجتماعی
۱۷	۲-۱-۱- ارکان عدالت اجتماعی
۱۷	۲-۲- مفهوم جامعه صنعتی و ویژگی‌های آن
۲۰	۲-۳- جامعه اطلاعاتی
۲۳	۲-۳-۱- تعریف جامعه اطلاعاتی
۲۳	۲-۴- رابطه عدالت اجتماعی و جامعه اطلاعاتی
۲۷	۳- بررسی نقش فناوری اطلاعات در ایجاد برابری و توسعه عدالت اجتماعی
۲۷	۳-۱- بخش‌های فناوری اطلاعات
۲۸	۳-۲- فناوری اطلاعات و ارتباطات و توسعه
۲۹	۳-۲-۱- فناوری ارتباطات و اطلاعات زیرساخت‌های چندبخشی
۳۰	۳-۲-۲- شفاف‌سازی تاثیر شگرف فناوری اطلاعات در توسعه اجتماعی
۳۳	۴- بررسی مفاهیم حقوق در فضای سایبر
۳۳	۴-۱- مفهوم فضای سایبر (فضای مجازی)
۳۴	۴-۱-۱- تعریف رابطه حقوق و فضای مجازی
۳۵	۴-۲- ویژگی‌های نظام حقوقی فضای مجازی
۳۵	۴-۳- تقسیم‌بندی حقوق در فضای مجازی
۳۶	۴-۳-۱- تطبیق حقوق در فضای مجازی با حقوق در دنیای واقعی
۳۸	۴-۳-۲- تدوین سیستم حقوق در فضای مجازی متناسب با اجزای فاوا
۴۱	۴-۴- بررسی نظام حقوقی فناوری اطلاعات در سه کشور منتخب
۴۱	۴-۴-۱- نظام حقوقی فناوری اطلاعات در هند

۶ / نقش و جایگاه فناوری اطلاعات در توسعه حقوق شهروندی و عدالت اجتماعی

- ۴۶ ۲-۴-۴- بررسی نظام حقوقی فناوری اطلاعات در فرانسه
- ۵۱ ۳-۴-۴- بررسی نظام حقوقی فناوری اطلاعات در آمریکا
- ۵۹ ۵- حقوق شهروندی
- ۶۰ ۱-۵- مفهوم حقوق شهروندی
- ۶۲ ۲-۵- تاریخ حقوق شهروندی
- ۶۵ ۶- حقوق حریم خصوصی در فضای مجازی
- ۶۵ ۱-۶- مصادیق ضرورت حفظ حریم شخصی کاربران
- ۶۹ ۲-۶- سیاست‌های حریم خصوصی
- ۷۰ ۱-۲-۶- قوانین آمریکا
- ۷۶ ۲-۲-۶- قوانین اروپا
- ۷۹ ۷- حقوق مالکیت معنوی در فضای مجازی
- ۸۰ ۱-۷- چالش‌های مالکیت معنوی در فضای مجازی
- ۸۱ ۲-۷- مالکیت معنوی
- ۸۲ ۱-۲-۷- قانون مالکیت معنوی در ایران
- ۸۲ ۳-۷- حق نشر
- ۸۳ ۱-۳-۷- قانون حق نشر در ایران
- ۸۳ ۲-۳-۷- قانون حق نشر در آمریکا
- ۸۴ ۴-۷- علائم تجاری
- ۸۵ ۱-۴-۷- حقوق علامت تجاری در آمریکا
- ۸۵ ۵-۷- چالش‌های ظهور اینترنت
- ۸۶ ۱-۵-۷- پاسخ به چالش‌های اینترنت در آمریکا
- ۸۷ ۲-۵-۷- دیدگاه‌های موجود در خصوص قوانین مالکیت فضای مجازی
- ۸۷ ۳-۵-۷- نقش استفاده عادلانه
- ۸۹ ۸- اخلاق در فضای مجازی
- ۹۰ ۱-۸- معیارهای اخلاق در فضای مجازی
- ۹۲ ۲-۸- ارتباط بین اخلاق در دنیای واقعی و فضای مجازی

- ۹۳ ۳-۸- چالش‌های حقوقی اخلاق در فضای مجازی
- ۹۵ ۸-۳-۱- چالش‌های اخلاقی در فضای مجازی
- ۹۷ ۹- بررسی نقش دولت در توسعه حقوق شهروندی و عدالت اجتماعی در فضای مجازی
- ۹۷ ۹-۱- نقش دولت در توسعه فناوری اطلاعات
- ۱۰۰ ۹-۲- نقش دولت در ایجاد فرصت‌ها
- ۱۰۰ ۹-۲-۱- دسترسی به امکانات
- ۱۰۲ ۹-۲-۲- نقش دولت‌ها در توسعه کارآفرینی
- ۱۰۲ ۹-۲-۳- نقش دولت در توسعه سرمایه اجتماعی
- ۱۰۴ ۹-۳- دولت و امنیت فضای مجازی
- ۱۰۴ ۹-۳-۱- امنیت فضای مجازی
- ۱۰۵ ۹-۳-۲- نقش دولت در حفظ امنیت فضای مجازی
- ۱۰۶ ۹-۴- نقش اطلاع‌رسانی دولت
- ۱۰۷ ۹-۵- نقش دولت در برابری حقوق بین احاد جامعه
- ۱۰۸ ۹-۵-۱- سیاست گسترش حقوق و آزادیهای اساسی
- ۱۰۹ ۹-۵-۲- بهبود بازار رقابتی
- ۱۱۰ ۹-۵-۳- توانمندسازی
- ۱۱۱ ۹-۶- نقش دولت در افزایش ظرفیت
- ۱۱۱ ۹-۶-۱- گسترش توانایی انسانی از طریق آموزش و تربیت
- ۱۱۲ ۹-۶-۲- ساخت مؤسسات یا سازمان‌ها
- ۱۱۳ ۱۰- بررسی حقوق فضای سایبر در ایران
- ۱۱۴ ۱۰-۱- سابقه حقوق سایبر در ایران
- ۱۱۵ ۱۰-۱-۱- قوانین مجازات جمهوری اسلامی ایران در فضای سایبر
- ۱۱۷ ۱۰-۲- حقوق شهروندی در ایران
- ۱۱۷ ۱۰-۲-۱- رابطه دولت و مردم در حقوق شهروندی
- ۱۱۸ ۱۰-۲-۲- سابقه حقوق شهروندی در ایران

۸ / نقش و جایگاه فناوری اطلاعات در توسعه حقوق شهروندی و عدالت اجتماعی

۱۲۰	۱۰-۲-۳- قانون اساسی و حقوق شهروندی
۱۲۳	۱۰-۳- بررسی حقوق حفظ حریم خصوصی
۱۲۳	۱۰-۳-۱- وجوه حریم خصوصی
۱۲۴	۱۰-۳-۲- عوامل تهدیدکننده حریم خصوصی
۱۲۴	۱۰-۳-۳- رفتارهای نقض حریم خصوصی
۱۲۴	۱۰-۳-۴- جایگاه حریم خصوصی از منظر قانون
۱۲۶	۱۰-۴- بررسی حقوق مالکیت معنوی در ایران
۱۲۸	۱۰-۴-۱- جایگاه ایران در سازمان جهانی مالکیت فکری
۱۲۸	۱۰-۴-۲- قوانین مالکیت فکری در ایران
۱۲۹	۱۰-۴-۳- سازمان‌های دولتی مسئول مالکیت فکری در ایران
۱۲۹	۱۰-۴-۴- چالشهای حقوق مالکیت معنوی در ایران
۱۳۱	۱۱- جمع‌بندی
۱۳۷	۱۲- منابع و مراجع

فهرست شکل‌ها

۳۰	شکل ۱. تقسیم ظرفیت
۳۸	شکل ۲. تعریف OECD از فاوا به صورت گرافیکی

پیشگفتار

شهروندی از جمله مفاهیم نو پدیداری است که به طور ویژه‌ای به برابری و عدالت توجه داشته و در نظریات اجتماعی، سیاسی و حقوقی جایگاه ویژه‌ای پیدا نموده است. مقوله «شهروندی» وقتی تحقق می‌یابد که همه افراد یک جامعه از کلیه حقوق مدنی و سیاسی برخوردار باشند و همچنین به فرصت‌های مورد نظر زندگی از حیث اقتصادی و اجتماعی دسترسی آسان داشته باشند. با پیشرفت‌های صورت گرفته در فناوری اطلاعات و ظهور این تکنولوژی، شاهد تأثیرات شگرفی در حقوق و قوانین شهروندی و بسط عدالت اجتماعی در جوامع مختلف می‌باشیم. فناوری اطلاعات و اطلاع‌رسانی، تأثیر جهانی شدن را بر مبنای استفاده از ابزارهای نوین دنیای فناوری و نفوذ فناوری در سازماندهی و خدمات به مراجعین مورد توجه قرار می‌دهد. در صورت درک درست و مستندسازی اهداف، مأموریت‌ها، فرایندهای کاری و نیازهای شهروندان، افزایش اثربخشی فناوری اطلاعات محقق خواهد شد. ماحصل این تأثیرات می‌تواند منجر به توسعه حقوق شهروندی و ایجاد عدالت اجتماعی گردد.

مستند پیش روی، تلاشی است که به همت دبیرخانه کمیسیون تخصصی کارگروه مدیریت فاوا در سازمان فناوری اطلاعات ایران تدوین گردیده است. در این کتاب به نقش فناوری اطلاعات در توسعه حقوق شهروندی و ایجاد عدالت اجتماعی پرداخته شده و طی آن مفاهیم حقوق شهروندی در فضای مجازی به همراه بررسی اخلاق در فضای مجازی بررسی گردیده است. همچنین مطالعه در خصوص نقش دولت در توسعه حقوق شهروندی و قوانین مرتبط در ایران مورد تحلیل قرار گرفته است.

امید است متخصصین و صاحب نظران متعهد کشور با مطالعه دقیق این مستندات و آرایه پیشنهادات و نظرات سازنده، ضمن افزایش غنای کتاب حاضر، ایران اسلامی را در تحقق اهداف چشم‌انداز توسعه ۱۴۰۴ یاری نمایند.

علی حکیم جوادی

معاون وزیر و رئیس سازمان

مقدمه

بشر در طول حیات خود با دوره‌های گوناگونی از تحول و تکامل مواجه بوده است. زمانی کشاورزی محوریت داشت، اما پس از مدتی، بشر به این نتیجه رسید که با تحقق یک جامعه صنعتی می‌تواند به آرزوهای خود دست یابد. بنابراین تمام تلاش خود را در این راه نهاد و دورانی صنعتی را رقم زد که اوج آن را در سده نوزدهم میلادی شاهد هستیم. اما از اواخر قرن بیستم، زمزمه‌های محوریت‌یافتن عنصر دیگری شنیده شد. این عنصر که در همان دوران صنعتی واجد ارزش بودن خود را به اثبات رسانیده بود، به تدریج با پا گذاشتن به سده بیستم موقعیت خود را تثبیت کرد و تا آنجا پیش رفت که به دوران صنعتی پایان داد و بشر را وارد عصر پسا مدرنی یا پسا صنعتی کرد. این عنصر با ارزش، "اطلاعات" نام دارد و حدود یک قرن است که بشر تلاش خود را صرف تجلی آن در تمامی عرصه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کرده است.

بی‌تردید، هر فعالیتی نیاز به ابزاری خاص دارد و ابزار تحقق یک جامعه به واقع اطلاعاتی، فناوری اطلاعات و ارتباطات است. دلیل اشاره به عامل ارتباطات در کنار اطلاعات، به لحاظ جایگاه ویژه آن در توسعه و تکامل است. ارتباط و به تبع آن ابزارهای ارتباطی، از همان ابتدا از عناصر حیاتی محسوب می‌شدند و می‌توان گفت اگر وجود نداشتند بشر هیچ‌گاه نمی‌توانست به این حد از رشد و بالندگی برسد.

اوج این رشد و بالندگی را می‌توان در ظهور شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای جهانی دانست که از دهه ۹۰ میلادی به بعد، تحولی بنیادین را در دو حوزه رایانه و مخابرات رقم زدند. این شبکه‌ها که خود از بسیاری سیستم‌های رایانه‌ای متصل به یکدیگر تشکیل شده‌اند، به مدد فناوری‌های پیشرفته مخابراتی با یکدیگر ارتباط برقرار کرده و فضایی با ویژگی‌های کاملاً

۱۲ / نقش و جایگاه فناوری اطلاعات در توسعه حقوق شهروندی و عدالت اجتماعی

متمایز از دنیای فیزیکی به وجود آورده‌اند که عده‌ای آن را فضای مجازی نامیده‌اند و عده‌ای هم عنوان فضای سایبر^۱ را برای آن برگزیده‌اند (جلالی فراهانی، ۱۳۸۳).

افراد در این فضا از طریق شبکه‌های بین‌المللی دور هم جمع شده و مجموعه‌ای را تشکیل می‌دهند با خصوصیات کاملاً مشابه یک اجتماع و البته تفاوت‌ها و شباهت‌هایی با اجتماعات انسانی سنتی. در این اجتماع جدید افراد به صورت فیزیکی در کنار یکدیگر نیستند و تعاملات رو در رو ندارند اما عملاً جامعه‌ای را تشکیل می‌دهند که در بعضی زمینه‌ها پیچیده‌تر و پر چالش‌تر از جامعه سنتی است. برای مثال در این اجتماع افراد از تمامی وقایع، رویدادها و حتی تفکرات و علاقه‌های یکدیگر با دقت و جزئیات بالا آگاه شده و هر فعالیتی نیز توسط دیگران قابل ردیابی و مشاهده است. با گسترش این اجتماعات و فراگیر شدن آنها زمینه تأثیرگذاری آنها نیز بالا رفته و می‌توانند زمینه‌های جدیدی را در حوزه حقوق شهروندی و عدالت اجتماعی ایجاد کنند. امکان تعامل، گفتگو، نظرسنجی و رای‌گیری‌های متنوع به ابتکار افراد و بدون نیاز به اخذ مجوز یا حمایت‌های دولتی، امکان سازماندهی اعتراضات از انواع مختلف، امکان راه‌اندازی کمپین در حمایت یا عدم حمایت از هر آنچه جامعه مجازی نسبت به آن تمایل یا اعتراض دارد و به طور خلاصه امکان تأثیرگذاری و حضور و فعالیت تمامی اقشار و افراد جامعه در فرآیندهای تصمیم‌سازی جامعه از جمله تأثیرات عظیم و بی‌نظیر حضور جامعه مجازی در زندگی امروز ما است که خود مدیون توسعه روزافزون فناوری اطلاعات می‌باشد.

دولت الکترونیک، تجارت الکترونیک و آموزش الکترونیک از جمله زمینه‌های مهم تأثیر فناوری اطلاعات بر توسعه عدالت اجتماعی و حقوق شهروندی هستند. با ارائه الکترونیک خدمات دولتی و امکان دسترسی یکسان شهروندان به خدماتی در یک سطح و کیفیت، تفاوت‌های چشمگیر ارائه خدمات به ساکنین شهرهای بزرگ و یا پایتخت با سایر شهروندان کاهش یافته و سیستم خدمات رسانی عادلانه‌تر خواهد شد. با توسعه تجارت الکترونیک جهت دسترسی به بازار و معاملات و خرید اقلام ضروری تنها نیازمند یک دستگاه رایانه و اتصال به اینترنت هستید و همچنین با توسعه آموزش الکترونیک، از همین ابزارها جهت ادامه تحصیل استفاده می‌شود، و همه این موارد تأثیرات مثبت و البته در صورت عدم نظارت و کنترل صحیح در برخی موارد منفی بر توسعه عدالت اجتماعی و حقوق شهروندی دارند.

^۱ Cyberspace

بدیهی است که جرم هم یکی از پدیده‌های اجتماعی است و افراد از زمانی که دور هم جمع شده‌اند جرم نیز با آنان همراه شده است، جوامع مجازی نیز از قاعده جرم مستثنا نیستند و یکی از مشکلات جامعه مجازی نیز نقض حقوق شهروندی و وقوع جرائم الکترونیکی است که به دلیل گستردگی و سرعت بسیار بالای انتشار اخبار می‌تواند مشکلاتی به مراتب بیشتر از موارد مشابه در دنیای واقعی برای افراد ایجاد نماید.

در این گزارش تلاش شده است مصادیق مختلف تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات بر حقوق شهروندی و عدالت اجتماعی مورد بررسی و کنکاش قرار گرفته زمینه‌های اثر آنها مورد بررسی قرار گیرد.

www.ketab.ir